

Válasz egy tiltakozó kritikára

A pozsonyi Irodalmi Szemle 1969. évi 3. számában Janics Kálmán — mintegy a csehszlovákiai magyarság nevében — tiltakozását fejezte ki „Revízió és nemzetiségpolitika Magyarországon 1938—1941” című, az Akadémiai Kiadónál Budapesten, 1967-ben megjelent könyvem ellen.¹ Tiltakozására egy olyan szituációban került sor, amikor a csehszlovákiai magyarság még rendezésre váró — egyik oldalról eltűzöttnek, másik oldalról lekicsinyeltnek érzett — problémái körül kibontakozott vitában rendkívül sajnálatos módon feltépődtek azok az amúgy is nehezen gyógyult sebek, amelyeket Dél-Szlovákia magyar és szlovák lakossága a közelmúltból őriz. A sajtóban is a nem is oly régi bűnök kölcsönös felhánytorgatása folyt: szlovák részről az 1938—1945 közti magyar uralom sérelmeinek, magyar részről viszont különösen az 1945—1948 közti bánásmód, kitelepítés stb. felidézésével.² 1967 decemberében megjelent könyvem, amely az „országgyarapító” magyar ellenforradalmi rezsim nemzetiségpolitikájának 1938—1941 közti szakaszával foglalkozik, s azt szlovák vonatkozásban is súlyosan elmarasztalja, ilyen körülmények között a csehszlovákiai magyarság harci pozícióit gyengítő momentumként jelentkezett Janics és mások szemében, akik nem ok nélkül tartottak attól, hogy vitapartnereik kihasználhatják munkásságomat.³

Igy került bele könyvem egy — véleményem szerint — nemzeti elfogultságoktól kölcsönösen befolyásolt harcba, amely során sem azok, akik dicsérték,⁴ sem azok, akik támadták, nem vettek tudomást annak éppen alapvető mondanivalójáról, arról a tárgyalt témából igazolt, mára is érvényes tanulásgról, hogy ti. „ami a nemzetiségben érték, nem védhető meg, nem bontakoztatható ki a nacionalizmus alapján” (334. l.). Janics Kálmán is mélyen hallgat például könyvem záró sorairól, amelyek mégegyszer összefoglalják, magyarok és szlovákok számára egyaránt, a múlt történetéből kiolvasott, morálisan és reálisan egyaránt egyedül helytállónak érzett feladatot: „Közös kötelességünk, hogy azok nyomán, akik annakidején a kölcsönös nacionalista elvadultságok közepette is bátran hirdették internacionalista meggyőződésüket, egymást támogatva küzdjünk a mai társadalmi rendszerünktől idegen nacionalizmusok még ma is élő maradványai ellen, a szocialista nemzetek szoros baráti együttműködésének további elmélyítéséért” (uo.). Ilyen és hasonló sorok jelzik a tényleges koncepcióját annak a könyvnek, amely ellen Janics tiltakozást jelentett be a csehszlová-

¹ Janics Kálmán: „Az önbírálat torzulásai.” Irodalmi Szemle, 1969. évf. 3. sz. 270—275. l.

² Ennek a vitának néhány sajtóbeli terméke előttem is ismeretes. Így Janics D. Okálival vitakozó, „A demagógia nem megoldás” (Új Szó, 1968. máj. 9.) és M. Lavová egy cikkére reflektáló „Becsületből elégtelen” (Új Szó, 1968. júl. 12.) című írása.

³ Pl. M. Lavová, J. Zvara könyvét bíráló írásában (Historický Časopis, 1967. évf. 2. sz. 301—308. l.). — Zvara könyvét a szlovákiai magyar kérdésről önkritikus szlovák álláspontja miatt — bizonyos fogyatékségei ellenére — nagyra értékelem.

⁴ Így M. Lavová, a Historický Časopis 1968. évf. 4. sz. 617—620. lapjain.

kiai magyarság nevében. Bízom benne, hogy a szenvedélyek lehiggadtával teljesen nyilvánvaló lesz, hogy valójában mi árt a dél-szlovákiai magyarság és szlovákság közös érdekének: az osztályszempontú „nemzeti önkritikát” mindkét részről meglehetősen nélkülöző, kölcsönösen egyoldalú vádaskodás, avagy a történelmi valóság szenvedélyektől mentes ábrázolására törekvő, és a nemzetiségi problémák útvesztőiből szocialista internacionalista módra kiutat kereső tudományos történetírás?

A hazai kritika nem vonta meg e könyvtől sem az erkölcsi fedezetet, sem a történelmi hitelt, s úgy vélte, hogy épp ezért a szocialista hazafiságra nevelésnek is érdemleges tudományos támasza lehet.⁵ Janics ezzel szemben azt akarja elhíttetni mindazokkal, akik könyvem elolvasására talán nem is vállalkoznak, de minden további nélkül hajlamosak rezonálni az ilyenfajta demagógiára, hogy egyoldalúan a magyar nacionalizmus bírálataival foglalkozom, a szlovák nacionalizmust pedig szervilis kíméléssel kezelem. A Janics által elhallgatott alapkonceptió és az arra történő állandó utalásokon túl könyvem több olyan részletet tartalmaz, amely a szlovák nacionalizmus és fasizmus jellemzésében és megítélésében⁶ épp azért lehetett messzemenően határozott, mert a magyar nacionalizmus bírálataiban következetes volt, s nem tett annak semmi engedményt.

Könyvem az 1938—1941 közti magyarországi revíziós és nemzetiségi politikával foglalkozik. Ez a téma, amelyet 1961 óta folytatott ezirányú kutatómunkám során dolgoztam ki, a Magyarország két világháború közti története rendszeres feldolgozását célul tűző tudományos tervnek képezi részét, azon megfontolás alapján, hogy a revíziós országgyarapítások és az ezidőtájt folytatott magyarországi nemzetiségpolitika feltárása a korszak tudományos megértése szempontjából nélkülözhetetlen. A szóbanforgó revíziós politikát és nemzetiségpolitikát a népellenes magyar uralkodó osztályok űzték, amelyekkel történetírásunk nem vállal nemzeti alapon közösséget, következésképpen e politika legérellyesebb bírálata sem tartja a magyar nép becsületére károsnak. Janics nem osztályalapról, hanem attól függetlenül nemzeti sikről közelíti meg a kérdést, amikor azt veti szememre, hogy a nemzeti önbírálatot beteges önvádaskodássá torzítom, s ezzel rossz hírért költöm a magyarságnak a világ közvéleménye előtt. Kritikájában nagyonis jól ismert sablonok szerint emel szót a nemzet becsületének védelmében, véleményem szerint azonban egy szocialista nemzet esetében a nemzeti becsület fogalmának tartalma más: a volt uralkodó osztályok bűneinek diszkrejt kezelése helyett az azokkal való határozott leszámolást követeli meg. Jól ismert az az ellenvetés is, hogy ennek az álláspontnak az érvényesítése egyoldalú lefegyverzéshez vezethet, sőt tápot adhat a szomszédnépek nacionalizmusának. Tudományos meggyőződése és erkölcsi érzékem mégis azt diktálja, hogy nincs más út, mert különben bekövetkezik a lezüllés a kölcsönös nacionalista torzalkodások azon szörnyű világába, amelyről éppen könyvem ad képet. Meg kell továbbá azt is jegyeznem, hogy az idegen nacionalizmusokra hivatkozás — történjék az például magyar vagy szlovák részről — nagyon sokszor csupán

⁵ Könyvem hazai kritikái: Élet és Irodalom, 1968. márc. 23, 12. sz. 3. l. (*E. Fehér Pál*); Valóság, 1968. évf. 5. sz. 98—100. l. (*Berend T. Iván*); Petőfi Rádió, 1968. jún. 5. (*Kerekes István*); Párttörténeti Közlemények, 1968. évf. 2. sz. 243—246. l. (*Sipos Péter*); Hadtörténelmi Közlemények, 1968. évf. 2. sz. 318—322. l. (*Faragó Tamás*); Népszabadság, 1968. szept. 19. 7. l. (*Ságvári Ágnes*); Történelemtanítás, 1969. évf. 1. sz. 28—29. l. (*Szabolcs Ottó*); Élet és Irodalom 1969. febr. 22. 8. sz. 4. l. (*E. Fehér Pál*); Társadalmi Szemle, 1969. évf. 2. sz. 85—86. l. (*Blaskovits János*). Külföldi kritika — az 1. és 4. jegyzetben jelzettek kivül: — Československý Časopis Historický, 1968. évf. 4. sz. 634. l. (*J. Novotný*).

⁶ E tekintetben különösen könyvem 110—115. lapjaira hivatkozhatom.

álcája a saját nacionalizmushoz ragaszkodásnak, és többnyire ezzel is összefüggésben áll más népek saját nacionalista elfogultságaik leküzdésére irányuló törekvései kellő figyelemre méltatásának hiánya, vagy éppen teljes tagadása.

Janics Kálmán például a maga egészében nacionalistának, tendenciózusan magyarellenesnek ítéli a mai szlovák történetírást; azt állítja, hogy munkásságom ennek hatása alá került, könyvemről azt szeretné kimutatni, hogy érveit, gondolatait ebből a forrásból meríti, így M. Vietor professzor könyvéből, — amely az én munkámnál később jelent meg.⁷ Valóban tanulmányoztam a szlovák történetírás több alkotását. Találtam bennük nemzeti elfogultságot, mint ahogy a magyar történetírás sem mentes ettől; vitatkoztam is szlovák kollégáimmal több ilyen kérdésben, így 1966-ban egy pozsonyi konferencián, amikor az „agresszív magyar nacionalizmus”-sal szemben a szlovák nacionalizmus „védekező jellegének” hangsúlyozását kifogásoltam, konkrét példákon kimutatva, hogy a szlovák nacionalizmus is agresszív volt, s az egymás ellen acsarkodó nacionalizmusokat egyenlőképpen kell megítélni.⁸ E viták ellenére a szlovák történetírásban nagyra értékelem a tudományos elmélyülésre, a marxista szemlélet érvényesítésére, a szlovák történelem kényes és nehéz kérdéseivel való szembenézésre irányuló őszinte törekvést, amelyet számos értékes tanulmány, monográfia tanúsít. Szlovák történész kollégáinkkal fennálló baráti kapcsolatainkat, amelyek nem elvtelenek, hanem vitakozóan-konstruktívak, fontosaknak, hasznosaknak tartjuk.⁹ Számos történeti kérdés tudományos tisztázását, köztük nem utolsósorban azokat, amelyek a dél-szlovákiai magyar és szlovák lakosságot közelről érdeklik, csak közös tudományos erőfeszítéssel oldhatjuk meg.¹⁰

A Janics-féle bíráló minden elképzelhető módon könyvem „magyarelleneségét” igyekszik bizonyítani. Így rámutat arra, hogy abban a magyarság csak mellékszerelő, holott számszerű többségben van a dél-szlovákiai területen. Sehogysémi akarja megérteni, hogy témám a magyarországi nemzetiségpolitika volt, amelynek tárgya természetesen nem a magyar, hanem a nemzetiségi, ez esetben a szlovák lakosság. Könyvemnek a magyar nemzetiségpolitikát elítélő, s az attól sokat szenvedett nemzetiségek iránt részvevő hangja nincs ínyére, mert szerinte a nemzetiségi elnyomásról és a szlovákság sorsáról festett kép túlzó. A könyvemben gazdagon dokumentált tények ellenére azt akarja elhitetni, hogy a szlovákok többsége a nemzetiségi elnyomás ellenére nem volt rosszabb helyzetben a dél-szlovákiai terület magyar lakosságánál, sőt, még azt

⁷ M. Vietor: „Dejiny okupacie Južného Slovenska 1938—1945”. Bratislava, VSAV. 1968.

⁸ Ezt az álláspontomat M. Lavová bírálta az 1966. okt. 25—27-i konferenciáról írt beszámolójában (Historický Časopis, 1967. évf. 2. sz. 342—343. l.). — A hazai sajtóban magam számoltam be erről a vitáról (Magyar Nemzet, 1966. nov. 27. 8. l.), a Társadalmi Szemlében pedig Lackó Miklós (1967. évf. 2. sz. 87—89. l.).

⁹ Janics bizalmatlansága e kapcsolatok iránt odáig megy, hogy kifogásolja könyvem egyes — szerinte „legvitathatóbb” — fejezeteinek előzetes publikálását a szlovák történész folyóiratban, s erre a „gyanús sietségre” nem talál magyarázatot. Pedig bevett szokás, hogy a szerző készülő könyvének egyes fejezeteit már korábban publikálja a hazai és esetleg külföldi szakfolyóiratokban. Így könyvem szlovák vonatkozású részéből a magyar szakfolyóiratokban (Századok, Történelmi Szemle, Agrártörténeti Szemle) 1964-ben három, a szlovák Historický Časopisban 1964-ben és 1965-ben egy—egy tanulmányt publikáltam. Ez utóbbiak egyike a földreformrevízióról szóló fejezetet is a maga teljes egészében tartalmazza, amely Janics szerint „Tilkovszky művének legelfogadhatóbb fejezete”.

¹⁰ Erre utaltam az említett pozsonyi konferencián „A szlovák kérdés a magyar uralkodó osztályok politikájában, 1938—1945” címmel tartott referátumomban is, amely Szlovákiában (Predvoj, 1966. évf. 43—44. sz.) és itthon is (Valóság, 1968. évf. 3. sz. 71—79. l.) megjelent.

az állítást is megkockáztatja, hogy az anyanyelvi iskoláztatás szempontjából előnyösebb helyzetben voltak, mint a magyarok!¹¹

Az általam felhasznált, és könyvemben lőven idézett hatalmas forrás- anyagra utalva ki kell jelentenem, hogy nem túlzott, nem torzított, hanem való- sághű, történelmileg hiteles ábrázolást nyújtottam. Janics azon állítására, hogy forrásaimat célzatosan válogattam össze, csak annyit válaszolhatok, hogy forrás- használatomat a levéltárakban bárki végigellenőrizheti, s meggyőződhetik arról, hogy valami előre meghatározott tétel bizonyítására önkényesen válogattam-e ki és csoportosítottam az anyagot, vagy pedig a tények tisztelete vezetett, s azokból vontam le megállapításaimat. Kénytelen vagyok azonban azt is meg- jegyezni, hogy az engem történelemhamisítással vádoló Janics többrendbeli hamisításhoz folyamodik egy, úgy látszik, valóban előre meghatározott cél: köny- vem sikeresebb elmarasztalása és szerzőjének minél hatásosabb megbélyegzése érdekében. A könyvem valódi koncepciójának elhallgatásával történt hamisítás- ról már szoltam. Forráshasználatomra utalva, kifogásolja például, hogy egy, a szlovák bábállamban kibocsátott röpcédula — tehát egy ellenséges forrás — állításait teszem magamévá a magyar uralom alá került szlovákok sorsára vo- natkozóan. Valójában éppen bírálom ennek a röpcédulának állításait, és megírom: „Az igazság az, hogy a Csehszlovák Köztársaság felbomlasztásával Szlovákiában elveszett a függetlenség éppúgy, mint az a polgári demokrácia és viszonylagos jólét is, amely Magyarországtól a Csehszlovák Köztársaságot olyannyira meg- különböztette, a szlovákoknak csak egy náci típusú szlovák fasizmus, és egy sajátos magyar fasizmus között adódott választás.” Ugyanakkor, amikor emlí- tem a magyarországi szlovákságnak osztályrészül jutott — a szóbanforgó röpcédula szövegében szereplő — „csendőröklöt és csizmát”, utalok a Hlinka- gárda szlovákiai garázdálkodásaira is (114—115. l.). A tendenciózus válogatás vádjá tehát Janics ellen fordul.

Az egyik legnyomatékosabb kifogás kritikusom részéről az, hogy könyvem szorosán az 1938—1941 időhatárok közt tárgyalja témáját, s a csehszlovákiai magyarság megelőző sorsára alig, a magyar uralom megszűnte utáni további sorsára pedig egyáltalán nem tér ki, már pedig ezek összefüggő láncszemek, ame- lyek „elszigetelése vagy eltüntetése” a valóság deformációjához vezet. Janics itt megint nem vesz tudomást arról, hogy nem a dél-szlovákiai magyarság törté- netét írom. Különbösen is egyrészt az előzmények tárgyalására jutott néhány bevezető lap nem nyújtott lehetőséget mélyrehatóbb elemzésre, másrészt pedig könyvem végéről, 1941-ből még kissé korai volna a háború utáni időkre való kitekintés. Szemére veti a szerzőnek, hogy „még homályos célzásokban sem veszi tudomásul a dél-szlovákiai magyar kisebbség háború utáni katasztrófáját, ne- hogy akaratlanul is összehasonlításokra kényszerüljön”. A Janics által említett összefüggő láncolat a nacionalista megtorlások és visszatorlások szörnyű lánco-

¹¹ A Nyitra-Pozsony és Bars-Hont megye vonatkozásában Janics által felhozott adatok egyes magyar iskolák elnéptelenedéséről, s ugyanakkor a szlovák iskolák tanulóinak megsza- porodásáról, nem azt bizonyítják, hogy a magyar gyermekek is szlovák iskolába lettek volna kénytelenek járni, hanem egyszerűen azt a könyvemben is (94. l.) említett jelenséget tükrözik, hogy a szlovák szülők, akik 1938 decemberében magyarnak vallották magukat, s gyermekeik ennek alapján magyar iskolába kerültek, idővel bátorságot vettek maguknak gyermekeik szlo- vák iskolába való átíratásához. Az az elv, hogy magyar gyermek csak magyar iskolába járhat, Nyitra-Pozsony megyében sem maradt „jámbor óhaj”, a szórvány-magyarok magyarnyelvű oktatásának kérdése a megye alispánjának az 1941. okt. 29-i törvényhatósági bizottsági rendes közgyűlés elé terjesztett jelentése szerint maradéktalanul, s „a lehető legjobb és legideálisabb módon nyert megoldást”.

lata, amely a magyar és a szlovák nép mérhetetlen szenvedésével járt. Bármelyik láncszemet ragadja is meg a történetíró, el kell ítélnie a nemzeti elnyomást, amelyet semmiképpen nem menthetnek az előzmények, s nem helyezhetnek szelidebb megvilágításba a rendszerint mindig súlyosabb következmények. A történetírónak az a tudományos és erkölcsi kötelessége, hogy munkájával e láncolat végérvényes megszakításáért küzdjön. Annak ellenére, hogy a csehszlovákiai magyarságra az 1945-ös fordulat után rendkívül súlyos megpróbáltatások vártak, országaink új, szocialista társadalmi alapokra helyeződése folyamatában — és csakis ezúton — létrejött ennek lehetősége. Szlovákoknak és magyaroknak egyaránt nagy a felelősségünk abban, hogy a nacionalizmusok korának még ma is annyi bajt okozó örökségétől szabadulva, higgadtan és okosan élni is tudjunk ezzel a történelmi lehetőséggel.

Amit könyvem bevezetőjében a csehszlovákiai magyarság 1938 előtti helyzetéről, a csehszlovák köztársaság nemzetiségi politikájával szembeni jogos sérelmeiről írok, Janicsot nem elégti ki: a már említett okokból ide keverné a sötétebb színeket. Nem tetszik neki a magyar nacionalista párt revíziós politikájának elmarasztalása, vezetői horthysta kormányügynök mivoltának tényszerű megállapítása, mert ez „a magyarságra” rossz fényt vethet. Azt állítja, hogy a szerző „az azonos nemzetiségű tömegek közti szolidaritást” magyar viszonylatban nem értékeli, sőt a dél-szlovákiai magyarok 1938-as magatartását egyszerűen „árulásnak tekinti”. Az igazság viszont az, hogy egyrészt könyvemben ilyen banális leegyszerűsítés nem található, másrészt sohasem azonosítom a magyar nacionalista párt vezetőivel az általuk befolyásolt dél-szlovákiai magyar tömegeket.

Janics könyvvel szemben felhozott egyik legsúlyosabb vádja, hogy a magyar kisebbség haladó irányzatait, törekvéseit — valami rosszindulatú célzatossággal — „elhallgatja, vagy jelentőségét megnyírbálja”. Méltatlan és alaptalan ez a vád. Könyvemben nyomatékosan utalok arra, amit magam részéről e tekintetben a legfontosabbnak tartok: a magyar dolgozók nagyrányú részvételére Dél-Szlovákia kommunista internacionalista mozgalmaiban. Janics azonban arra való hivatkozással, hogy ez „nem jelentett olyan tényezőt, ami a nemzetiségi kérdést megoldhatta volna”, megróvóan figyelmeztet, hogy „a történetíró nem csendesítheti el a zajt a nemzetközi osztályharc jelenlétének kiemelésével”. Az én nézetem az, hogy a legnagyobb nacionalista lármában is a történetírónak azok szavára kell elsősorban felfigyelnie, akik a társadalmi és nemzeti elnyomás megszüntetése felé az egyedül lehetséges utat törik, ha a siker még várat is magára. Bizonyára helyes lett volna, ha emellett utalok könyvem bevezetőjében a kisebbségi magyar értelmiségi ifjúság 1928—1933 közti nevezetes Sarló-mozgalmára, amely a magyar faluromantikától — legalábbis legjobbjai révén — eljutott a forradalmi szocializmusért való harc vállalásáig, a kommunista pártig. Azzal azonban már nem érthetek egyet, hogy Janics a Prohászka nevével fémjelzett katolikus főiskolai diákmozgalmat is a csehszlovákiai magyarság egyértelműen haladó hagyományává avassa. A prohászksások Janics által figyelembe ajánlott Új Élet című lapja évfolyamainak áttanulmányozása ugyanis arról győz meg, hogy — tisztelet néhány kivételt képező józan és becsületes tanulmányírónak, — egy, a szélsőjobboldal felé tendáló reakciós, antimarxista és antikommunista, fajvédő, antiszemita irányzatot képviselt.¹² Meg kell állapí-

¹² A legkirívóbb ez a címében is magyartalan „Kérdések vonalán” rovatban, ahol harsány hadakozás folyt a „zsidó trükkökkel dolgozó szellemi frontok” ellen, amelyek „megérdemlik, hogy a zsidósággal együtt kitegye őket a nemzet közösségéből”. (Új Élet, 1941. augusztus—szeptember. 238. l.)

tanom, hogy azok az idézetek, amelyeket Janics e lap évfolyamaiból kiragadott, jelentős mértékben félrevezetők.¹³

Mint Janics utal rá, a kommunista Fábry Zoltán méltán értékelte pozitívan a számottevőbb magyarpárti egyéniségek közül Gömör János szerepét, akiről könyvemben szintén nem esett szó. Épp Gömör emlékiratai tanúsítják azonban néhány fontos vonatkozásban a Janics által idealizált Esterházy politikájának a csehszlovákiai magyarság valódi nemzeti érdekei szempontjából való károságát.¹⁴ Amikor kritikusom kifogásolja az 1939 utáni szlovák köztársaságban működő Magyar Pártról festett képet is, tagadva annak a szlovák klerofasiszta állam viszonyai közé való beilleszkedésével együttjárt fasizálódását, szememre veti, hogy elhallgatom a párt vezérének és parlamenti képviselőjének, Esterházy János grófnak 1942. évi — tehát témám időhatárain ezúttal kívüleső — állásfoglalását, a szlovákiai zsidók deportálásával szemben. Semmi okom arra, hogy munkám második részében, amely az 1941—1945 közötti időszakot tárgyalja majd, híven számot ne adjak ezzel kapcsolatban a teljes igazságról, amelyhez az is hozzátartozik, hogy Esterházy a szlovák parlamentben a zsidókérdés megoldásának ezt a módját nem szavazta ugyan meg, s ennek az egyetlen „nem” szavazatnak természetesen megvan a maga jelentősége, a parlament elnökének ez alkalommal adott nyilatkozatában azonban egyszersmind hangot adott töretlen antiszemitizmusának.¹⁵ Fel kell tennem a kérdést: az antiszemitizmus — ha a deportálás igenléséig nem megy el — már „az emberiesség hangja”?¹⁶ A másik kérdés, amelyet fel kell tennem, az, hogy kisajátíthatja-e magának a szlovákiai magyarság „az emberiesség hangját”? Fábry Zoltán eredeti megfogalmazásában a „vox humana” antifasizmust jelentett: az antifasiszták voltak az „emberek” a fasizmus embertelenségében. Ha elfogadjuk az Esterházy állásfoglalására hivatkozó Janics azon állítását, hogy „a szlovákiai Magyar Párt a háború alatt az emberiesség hangjának egyetlen bástyája volt”, ugyan hogy vélekedjünk például a szlovákok 1944. évi felkeléséről?¹⁷

A dél-szlovákiai kérdések történelmi megítélésében Janics hangsúlyozza az eseményeket ott átélő személyek tapasztalatainak jelentőségét. Én ilyen személyes tapasztalatokkal nem rendelkezem, viszont felhasználhattam a nemzetiségpolitikát legfelsőbb szinten irányító központi, és az azt végrehajtó területi szervek bizalmas iratanyagát, amelynek ismeretével a legkitűnőbb helyi megfigyeléseket tevő szemtanúk sem rendelkezhetek. Ez nem jelenti azt, hogy a szemtanú kortárs személyes benyomásait lebeesülni akarnám. Meg kell azonban jegyezni, hogy a dél-szlovákiai események más átélői Janicsétól eltérő személyes tapasztalatokat szereztek például arról, hogy szlovák telepesek, tisztviselők,

¹³ Különösen megtévesztő eljárása a nemzetiségi kérdésben elfoglalt álláspont érzékeltetése tekintetében. Elhallgatja, hogy ez a nemzetiségpolitikai felfogás birodalmi törekvést szolgált, a magyar szupremáciához való ragaszkodást fejezett ki, a lassú de biztos magyarosítás érdekében hirdetett mérsékletet, s az évezredes együttélés során végbement vérkeveredésre utalva a dunamedencei népek valamiféle faji egységének hangsúlyozásával is kísérletezett. (Pongrácz Kálmán: „A magyarországi nemzetiségi kérdés művelésének főbb szempontjai”. Új Élet, 1941. máj. 151—159. l.)

¹⁴ Gömör János: „Emlékeim egy letűnt világról”. Bpest. 1964. Lásd különösen: 171—173, 181—193 és 206. l.

¹⁵ Esterházy János jelentése, Kuhl Lajos pozsonyi magyar követ 1942. máj. 19-i jelentésének csatolmányaként. OL. Küm. pol. 430. es. 65. tétel, 84/1942.

¹⁶ Esterházy a magyarországi zsidótörvények meghozatalának sürgetője volt. Ezt bizonyítja 1939. jan. 26-i jelentése. OL. Küm. res. pol. 72. es. 461/1939.

¹⁷ Janics felfogását e tekintetben az határozza meg, hogy a magyarok kitelepítésére vonatkozó tervek gyökereit a szlovák felkeléshez vezeti vissza. (Új Szó, 1968. júl. 12. 7. l.)

tanítók távozása hogyan történt a magyar uralom alá jutott területről. A bizalmas utasítások és jelentések is tanúsítják, hogy nemcsak előzetes és önkéntes, „tökéletesen megszervezett polgári kiűritésről volt szó”, hanem számos atrocitásokról, megfélemlítésről, menekülésről, kiűzésről, határon való át-dobásról is. Hogy szlovák részről egyesek a megszállás előtt elköltöztek számát egybeolvasztják a magyar közigazgatás életbelépése után távozottak általam pontosan körülhatárolt számával, arról nem én tehetek. Nem áll továbbá, hogy könyvemben csak a szlovákság rovására történt intézkedésekről számolnék be, s az azok reparálását célzó bizonyos kísérletekről hallgatnék. Így például megemlékezem a nemzethűségi igazolóeljárások során elszenvedett legkirívóbb sérelmek orvoslásáról (104. l.). Egyéb, már 1941—1945 közt történt reparációs kísérletekről természetesen könyvem folytatása során esedékes számot adnom. Nem vontam kétségbe, hogy az igazoló-eljárást a dél-szlovákiai magyarság is bírálta. Ez a bírálathoz azonban nem volt egyértelmű. Voltak, akik azt bírálták eljárásában, hogy nem volt elég következetes és szigorú. Erre talán elég éppen a Janics Kálmán által oly nagy figyelemre méltatott Új Élet egyik 1939-es cikkét idéznem: „Ma minden csehbérenc besúgó és aktivista vezérke nemzethűségi bizonyítvánnyal rendelkezik.”¹⁸ Az ilyen és hasonló megnyilatkozások mutatják, hogy sok tekintetben arról a „felvidéki szellemről” van szó, amelyet könyvem egyetlen — Janics által jelentéktelennek talált — Fábry-idézete (61. l.) méltán tart szigorúan megkülönböztetendőnek a felvidéki magyarság valódi demokratikus szellemétől.

Budapest, 1969 április

Tilkovszky Loránt

¹⁸ Janics Kálmán: „Új felvidékiség”. Új Élet, 1939. május—június. 290. l.